

QADRIYATLARNING JAMIYATDAGI O'RNI

SH.SH. Usmanova

D.S.Igamberdiyev

Andijon davlat pedagogika

Institute katta o'qituvchilari

Mashrabboyeva Mubina Bobomurod qizi

Davronova Bahoroy Sanjarbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti

Fizika yo'nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadriyatlar tushunchasining mohiyati, ularning inson hayotidagi o'rni va falsafiy asoslari yoritilgan. Qadriyatlar tarixiy-falsafiy manbalar asosida tahlil qilinib, ularning inson ma'naviy kamolotidagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Shuningdek, zamonaviy davrda qadriyatlar qanday o'zgarishiga uchrayotgani va bu o'zgarishlar natijasida ularni asrashning zarurligi haqida fikr yuritilgan. Maqola, ayniqsa, yoshlarda qadriyatlarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Qadriyatlar falsafasi, qadriyat kategoriyasi, avesto, qadriyatlar tizimi, tiriklik, insonparvarlik, adolat, erkinlik, aksiologiya.

[1] Qadriyatlar mavzusining tarixi, ildizlari va insoniyatga xos qadrlash tamoyillari shakllanishi uzoq o'tmishga ega. G'arb olimlari bu borada, asosan, Yevropa madaniy merosi va g'oyalariga tayanadilar, ko'plab allomalarning nomlarini tilga oladilar. G'arbda qadriyatlar bilan shug'ullanadigan falsafiy soha – aksiologiya fanining shakllangani ham ularning bunday qarashlari uchun muayyan asos bo'ladi. Biz Suqrot va Aflotun, Aristotel va Gegellar katta e'tibor bergan bu mavzuning G'arb falsafasida o'z tarixiga ega ekanligiga shubxa qilmaymiz. Qadriyatning kundalik hayotdagi ma'nosi kishilar o'rtasidagi muloqotlarda, ommaviy axborot vositalarining xabarlarida o'ziga hos tarzda namoyon bo'lmoqda. Kundalik hayotda, ko'pchilik nazarida narsalar (masalan, qimmatbaho buyumlar, taqinchoqlar), tabiat hodisalari, ijtimoiy voqealar, madaniy boyliklar, jamiyatdagi talablar, orzu-umidlar, an'ana va marosimlar, madaniy boyliklar va boshqalar qadriyat sifatida tushuniladi. Bundan tashqari, odamlar o'zlari ishonib, gohida intilib, qiziqib yoki orzu qilib yashaydigan maqsad, orzu yoki ideallarga ham “Qadriyat” iborasi odamlar uchun biror zarur ahamiyat kasb etadigan obyekt, narsa, hodisa va boshqalarga nisbatan ishlatiladi.

Tabiat va madaniyat buyumlarining inson ehtiyojini qondirishi va uning maqsadlariga xizmat qilishi takidlanganida, asosan, ularning foydasi, qimmati nazarda tutiladi. Xaqiqatdan ham, buyumlarning iqtisodiy qimmati kishilar uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ammo buyumning qadri hisobga olinmasa, masalaning aksiologik jihati ochilmaydi. “Qadriyat” kategoriyasi buyum yoki narsalarning iqtisodiy qimmatini ifodalaydigan tushunchadan farq qiladi. Shu ma'noda qadriyat narsa va buyumlarning qimmatiga nisbatan qo'llanilmasdan, balki inson uchun biror ahamiyatga ega bo'lgan voqelikning shakllari, holatlari, narsalar, voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab, tartiblar va boshqalarning qadrini, ijtimoiy ahamiyatini ifodalash uchun ishlatiladigan falsafiy kategoriyadir. Bu kategoriya o'zida qadriyat obektining nafaqat qimmatini, balki ijtimoiy ahamiyatini, falsafiy-aksiologik mazmunini, jamiyat va inson uchun qadrini ham ifodalaydi.

Avlod va ajdodlarimizning yaratgan qadrlash mezonlarining tarixi eng qadimgi naqlar, rivoyatlar, afsona, hikoyat, dostonlarga, ya'ni xalq og'zaki ijodi na'munalariga borib taqaladi. Spitamen, Muqanna va Jaloliddin Manguberdi to'g'risidagi asarlarda, Alpomish, To'maris va Shiroq to'g'risidagi afsona va dostonlarda vatanparvarlik, xalq va yurt ozodligi uchun fidoyilik kabi ko'plab umuminsoniy qadriyatlar tasvirlangan. Ma'naviy merosimizning yorqin namunasi „Avesto“ zardushtiylikning muqaddas kitobi bo'lganligidan unda bu dinning qadriyatlar tizimi, qadrlash mezonlari, o'sha davrdagi milliy g'oyalar yorqin ifodalangan.

Qadriyatlar tizimi. Har qanday jamiyat, ijtimoiy-tarixiy birliklar (urug', qabila, elat, xalq, millat), ijtimoiy subyektlar va boshqalar o'ziga xos qadriyatlar tizimiga ega bo'ladi. Bu qadriyatlar tizimi asosiy bo'lmagan qadriyatlar muayyan qatorni tashkil qiladi, turli holatlarda namoyon bo'ladi. Jamiyat rivojining muayyan davri yoki biror davlatda ham ana shunday qadriyatlar tizimi mavjud bo'ladiki, u o'sha davr, jamiyat va davlat kishilari, ularning faoliyati uchun umumiy mezon vazifasini o'taydi. Har bir ijtimoiy-tarixiy birlik, sinf va partiyalar ham ana shunday qadriyatlar tizimi asosida faoliyat ko'rsatadilar, ulardan foydalanadilar yoki ularga erishishning turli usullarini qo'llaydilar. Bir qarashda qadriyatlarning shakllari son-sanoqsiz va nihoyatda tartibsizga o'xshab ko'rinadi. [3] Aslida esa bashariyat, olam, tabiat va jamiyatda ajabtovur uyg'unlik mavjud. Qadriyat shakllari ham ularga mos ravishda ana shunday uyg'unlikda, qonuniy bog'lanishda, umumiy aloqadorlikdadir. Bunday holatda ularning klassifikatsiyasida tabiat va jamiyatdagi narsa, voqea, hodisa, jarayonlar muayyan ko'lamda, qadriyat shakllari esa ular bilan bog'liq holatda namoyon bo'ladi. Makon va zamonda ushbu qadriyat obyektlari borliqning biror shakli, jihati, voqelikning biror qismi, olamdagi narsalar va atrof muhitning eng muhim tomonlari sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ma'noda qadriyatlarning umumbashariy, umumsayyoraviy va mintaqaviy hamda biror kichik hudud yoki joyga bog'liq bo'lgan shakllarni ko'rsatish mumkin. Bunda umumiylik, xususiylik va alohidalikning dialektikasi

zamonaviy atamalar “global”, “zonal” va “lokal” qadriyat obyektlarining o‘zaro munosabati tarzida zohir bo‘ladi. Bugungi kunga kelib “qadriyatlar” iborasi nihoyatda mashhur bo‘lib ketdi. Uni juda keng ma’noda ishlatish, ayniqsa, madaniy-ma’naviy hodisalar, urf-odatlar, an’analar va boshqalarga nisbatan umumiy nom yoki atama sifatida qo‘llash hollari ko‘p uchramoqda. Kundalik muloqotda qadri bor narsa, voqea, hodisa, xususiyat va boshqalarni “qadriyat” deb atashga ko‘pchilik o‘rganib qoldi. Ammo har bir so‘z, atama va tushunchaning mohiyat mazmunini o‘ziga sig‘diradigan sifat chegarasi bor. Istiqlool inson qadri, uning mafaat va ehtiyojlari bilan bog‘liq masalalarni dolzarblashtirib yubordi. Inson qadri uning ijtimoiy xususiyatlari, jamiyatda amalga oshirgan faoliyati, boshqalarga va atrof muhitga munosabati, kamolotga yetganligi, ijtimoiy xususiyatlarni o‘zlashtirib olganligi va ularni ma’naviy qiyofasida namoyon qila olganligida ham ko‘rinadi. Inson bolasining shaxsga aylanishi, o‘z qadrini va o‘zgalar qadrini anglash jarayoni uzoq yillar davom etadi. Umuman, uchinchi ming yillikda butun dunyoda qadrlash falsafasining umuminsoniy mezonlarini amaliyotda qo‘llashga ehtiyoj kuchaydi. Taassufki, inson zoti sayyoramizda yashagan ilk davridan boshlab qadr va qadriyatni ustuvor bilganida, yer yuzining zamonaviy manzarasi butunlay boshqacha tus olgan, kishilikni ekologik bo‘ronlar, urush xavfi va ma’naviy tanazzul kabi umumbashariy muammolar kutib turmagan bo‘larmidi?

[2] Bugungi kunga kelib, insoniyat yana tabiat va odamzod naslining uyg‘unligini saqlab qolish uchun qadr va qadriyat nihoyatda zarur ekanligini angladi. XX asrning oxirgi va XXI asrning boshlanishidagi birinchi besh yilliklar BMT tomonidan “ Inson huquqlari o‘n yilligi” deya e‘lon qilinganligi, kishilik jamiyati esa yangi ming yillikka umuminsoniy qadriyatlarni barqaror qilishga bel bog‘lab o‘tganligi bejiz emas. Hozirgi O‘zbekistonda inson manfaatlari va haq-huquqlarini ro‘yobga chiqarish, qadrlashning umuminsoniy tamoyillarini ustuvor qilish bilan bog‘liq faoliyatlar butun jahonda bu boradagi umumiy hamkorlikni mustahkamlash harakatining tarkibiy qismiga aylanmoqda. XX asrga kelib

jamiyat tarixiy taraqqiyotiga oid talimotlarni umumlashtirish natijasida ijtimoiy taraqqiyotning plyuralistik modeli, “lokal madaniyatlar” hamda “svilizatsiyalarning xilma-xilligi” konsepsiyalari shakllandi. Haqiqiy millatparvar inson o‘z xalqi boshiga kulfat kelganda uni tashlab ketmaydi, milliy g‘urur va milliy or- nomusni himoya qilishni, qadrlashni eng ulug‘ qadriyat deb biladi. Milliy g‘oya bu qadriyatni har bir yurtdoshimizning ongi va qalbiga singdirishga xizmat qiladi. Dunyodagi hamma xalqlarda ham buni anglash va qadrlash tuyg‘usi mavjud, uning turli ko‘rinishlari bor. Masalan, mehmonbozlik miqyosi va me‘yori hammada xar xil. Bu borada ham xalqimiz o‘ziga xos madaniyat va qadriyatlar tizimini yaratgan. Oshna og‘aynigarchilik, do‘st-dugona tutinish insonning ruhiy ehtiyojlaridan kelib chiqadi, uning ma‘naviy dunyosini boyitadi. Ushbu qadriyat ham turli xalqlarda o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. Shoir Rudakiyning:

“Jahon shodliklari yig‘ilsa butun- Do‘stlar diydoridan bo‘lolmas ustun”, - degan bayti ham, Erkin Vohidovning: “Do‘st bilan obod uying, gar bo‘lsa u vayrona ham” degan satrlari ham birdek takrorlanadi. Marosimlar, urf-odat va an‘analar har bir xalqning betakror boyligi me‘rosidir.

[4] Xalqimizning “ Qadrsiz qadriyat yo‘q!”, “ Qadrlanmaydigan qadriyat sarobga o‘xshaydi” degan hikmatlar bor. Ana shu sababdan ham, mamlakatimiz tarqqiyoti hozirgi davrining yuksak ifodalari bo‘lgan istiqlol, buyuk kelajak, vatanparvarlik, insonparvarlik, demokratiya, qonunning ustuvorligi kabi serqirra qadriyatlarni nihoyatda qadrlashimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Falsafa asoslari. O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining "O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyi 2005.318-327 betlar.[1]
2. Falsafa: ma'ruza matnlari (Nazarov Q va boshq) – T, : O'AJBNT markazi, 2000. 142b [2]
3. Karimov I.A. O'zbekiston: Milliy istiqlol, iqtisod, siyosiy, mafkura, T., O'zbekiston 1996. [3]
4. J.Ramatov, B. Salimov, H.Rajabov, "Muharrir nashriyoti", Toshkent 2020 59-60 betlar. [4]